75/6

Mededelingenblad

Heemkundekring „Peelland"

EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND

Drie-maandelijks tijdschrift
van
Heemkundekring "PEELLAND"
Sekretariaat
Ruusbroeclaan 50, Helmond.

HELMONDS ARBEIDSLEVEN ROND 1900

Hoofdstuk I

De ontwikkeling van de nijverheid in Helmond en de toestand rond de eeuwwisseling.

De weefnijverheid neemt vanouds een belangrijke plaats in Helmond in. Op het einde van de middeleeuwen waren al veel inwoners van Helmond wever.
De wever zat hele dagen in een klein, vochtig vertrek van het huis achter het weefgetouw. Zijn verdiensten waren maar karig. Het lage loon en de lange weeftraditie in deze streken waren oorzaken dat in de 18e eeuw Haarlemse fabrikanten hier hun stukken lieten weven.
Ze gaven aan zogenaamde Commissionairs garen mee; deze lieten hiervan in Helmond en in de omgeving de bestelde stukken weven.
Die werden weer naar Haarlem gebracht, waar de bewerking van de stof plaatsvond.
De afhankelijkheid van Haarlem werd eind 18e eeuw minder en was na de Franse tijd verdwenen.
De dan zelfstandige textielnijverheid gaat tot ± 1840 flink vooruit. De aanleg van de Zuid-Willemsvaart, die in 1822 in gebruik werd genomen was een belangrijke stimulans voor Helmond.
De stad werd zo direkt verbonden met Den Bosch en vandaar met Rotterdam en Amsterdam. Het verlies van België als

afzetgebied, na 1830, kon in het begin nog opgevangen worden o.a. door orders van de Nederlandse Handelmaatschappij, voornamelijk katoenen goederen voor NederlandsOost Indië.
De jaren '40 en '50 geven een treurig beeld te zien.
De kosten voor levensonderhoud stegen, terwijl het loon van de wevers sterk achteruit ging, voornamelijk door de voortdurende werkloosheid.
Het handweven blijft tot + 1870 overheersend, daarna komen in korte tijd de stoomweef-fabrieken op.
De handwevers in die tijd werkten voor een patroon, die hun het garen en de opdrachten verschafte. Deze had daarnaast nog enkele arbeiders in zijn fabriek.
Hier werden de geweven stukken geapprêteerd en/of geverfd.
Er waren ook enkele ververijen ; in 1866 twee met 54 man personeel, en een katoendrukkerij, die van Van Vlissingen.
Deze was in die tijd veruit de grootste fabriek, in 1866 werkten er 324 mensen.
De omschakeling op stoomkracht gebeurde in 25 à 30 jaar.
De grondslag voor de Helmondse industrie werd toen gelegd.
Er was een groot aanbod van goedkope arbeidskrachten o.a. door de slechte toestand in de landbouw tengevolge van de wereldcrisis, die van + 1873 tot 1896 duurde.
De lonen en het levenspeil waren laag. Ook werd de industriële ontwikkeling bevorderd door de aanleg van de spoorlijn Eindhoven- Helmond- Venlo, die in 1866 klaar kwam.
Dit was belangrijk voor de uitvoer naar Duitsland en de invoer van steenkool uit het Ruhr-gebied.
In 1870 waren er al zes stoomweef-fabrieken, plus één in oprichting.
In 1872 wordt nog de oprichting van een handweverij gemeld, in '73 waren in 7 weverijen stoomwerktuigen aanwezig met in totaal 73 P.K.
Bij Van Vlissingen had men toen al 16 stoommachines, goed voor 96 P.K., in de machinefabriek van Van Hoorn & Begemann en in de grutterij van G. de Roij stonden machines van 1,4 P.K.
Alles bij elkaar bedroeg dat voor 1873, 187,8 P.K.
In 1882 bevonden zich 35 stoomwerktuigen in Helmond met tezamen 580 P.K.

Rond 1895 vindt bijna al het weven in de machinale stoomweverijen plaats.
In 1896 wordt de laatste handweverij opgeheven maar enkele huiswevers blijven daarna nog in Helmond bestaan. Op het platteland in de omgeving komt de thuisweverij nog veel langer voor.
Lage lonen, zeer lange werktijden (14 uur en meer) en gedwongen winkelnering waren hier gewone verschijnselen. In 1908 b.v. waren er in Gemert 102, in Mierlo 61 en in Geldrop 65 thuiswevers, in Helmond nog maar zes, allemaal mannen boven de 50.
Een enkele Helmondse fabriek had thuiswevers in dienst, b.v. de dekenfabriek van Piet de Wit.
Gelijk met de opkomst van de stoomweverijen ontwikkelde zich een metaalindustrie.
De machinefabriek van Begemann ontstond in 1871, de draadverwerkende industriën, die bouten, moeren, draadnagels e.d. produceerden, werden ook omstreeks die tijd opgericht.
Deze twee industriën bepaalden het fabrieksbeeld van Helmond rond 1900.
De textielnijverheid (weverijen, ververijen en drukkerij) kwam op de eerste plaats, in 1895 vormde ze $\frac{3}{4}$ van de totale industriëele werkgelegenheid.
Tussen 1895 en 1914 blijft de industriëele groei aanhouden, veel arbeidskrachten stromen toe vanaf het omliggende platteland. De industrie was de belangrijkste werkgever.
In 1895 was 24,15% van de totale Helmondse bevolking in de industrie werkzaam, in 1914 27,40%. (ter vergelijking: in Breda lag dat cijfer rond 1900 op + 10%)
Hierbij vergeleken was het aantal personen (vnl. mannen), die in de landbouw of de ambachtelijke beroepen zaten, gering.
De metaalindustrie groeit in die tijd wat sterker dan de textiel: het aantal arbeiders in de metaalindustrie neemt tussen 1895 en 1914 met 374% toe, in de textielindustrie met 241%
Welke bedrijven waren er rond 1900 in Helmond ?

De katoendrukkerij van Van Vlissingen was nog altijd de grootste fabriek, met over de 500 arbeiders.
Er waren een achttal stoombontweverijen, de belangrijkste waren die van de Fa. Raijmakers, Diddens & van Asten, Ramaer & Co., en Terwindt Arntz en Holtus.
Verder de ververij/blekerij van Kaulen, de "turksch" - roodververij van Carp, 3 draadnagel etc. fabrieken (de Gebr. Van Thiel, H. van Thiel & Co., en Everts & van der Weijden), de margarinefabriek "Holland", en die van Prinzen & van Glabbeek (tevens bontweverij), de cacaofabriek die in 1903 koninklijk werd, evenals de machinefabriek van Begemann.
De mechanisering van het weefgetouw vereenvoudigde het werk zeer. In de weeffabrieken was dan ook weinig vraag naar geschoold personeel. De fabricage van moeren e.d. berust eveneens op een tamelijk eenvoudig productieproces.
Deze twee industriën zijn voor Helmond bepalend gebleven, zodat prakties geen geschoold of hoger personeel gevraagd werd. De rekening hiervan wordt nu gepresenteerd: het middenkader is ondervertegenwoordigd.
Het gemiddeld inkomen blijft daardoor op een relatief laag niveau (in 1970 verdiende 70% minder dan f. 12.000,- per jaar), hetgeen zijn weerslag heeft op verschillende aspecten van de samenleving.
Metaal- en textielnijverheid zijn bovendien erg kwetsbaar, vooral in tijden van economische achteruitgang (het aantal werklozen per 1000 inwoners in 1933 bedroeg in Helmond 95½, Amsterdam 52 en in Rotterdam 75.

Hoofdstuk II

VROUWEN - EN KINDERARBEID.

De fabrieksarbeidsters werkten rond 1895 praktisch allemaal in de textielindustrie.
Rond 1914 waren hun werkzaamheden wat meer verschillend, maar ± 80% van de vrouwen en 60% van de meisjes was nog werkzaam in de textiel. Deze industrie nam in belangrijkheid af, maar in verhouding tot mannen kwamen er steeds meer vrouwen te werken.

In Nederland waren in 1889- 32, in 1899- 42, en in 1909 50 vrouwen op de 100 mannen werkzaam in de textielindustrie. In Helmond waren er in 1895- 32 vrouwen op de 100 mannen, en in 1914- 50.
De meeste meisjes werkten tot hun huwelijk of zwangerschap in de fabriek. Gehuwde vrouwen waren er wel, maar dat waren meestal vrouwen die geen kinderen hadden of kinderen die voor zichzelf konden zorgen.
In mei 1907 krijgt het R.K. textielarbeidstersgilde "St. Athanasia" van de vereniging van fabrikanten in de textielindustrie de toezegging dat slechts in bijzondere gevallen gehuwde vrouwen zullen worden aangenomen of aangehouden.
Dat viel niet bij alle gehuwde vrouwen even gelukkig; hun verdiensten waren dikwijls broodnodig in huis.
Twee gehuwde meisjes bij de weverij van Van Glabbeek wilden ook niet weg en de patroon dacht er niet aan ze weg te sturen.
De vakorganisatie werd hier sterk tegengewerkt; een meisje werd vanwege haar lidmaatschap van de vakbond gedegradeerd. Ze nam hierop uit zichzelf ontslag.
De arbeidsters in de weverijen waren meestal spoelsters of haspelaarsters, sommige bedienden de weefgetouwen.
In 1892 bijv. had de groflinnen-weverij van Hendrik van Thiel een 40-tal meisjes als weefster in dienst.
Ze moesten in een dompig lokaal werken, waar 's winters niet geventileerd werd.
De fijne vezels van het stof vulden het hele lokaal.
Geen wonder dat ze er "zwak" en aamborstig uitzagen.
De meisjes in de draadfabrieken werden gebruikt als inpakster.
Veel meisjes kwamen met hun twaalfde of dertiende jaar na hun eerste H. Communie, in de fabriek en bleven daar tot huwelijk of zwangerschap. Ze waren dan meestal totaal onvoorbereid op het huwelijk en moederschap.
Hun moeders wisten meestal ook niet veel van het huishouden de meisjes gingen bovendien, begrijpelijk na het werk in de fabriek, 's avonds liever de straat op.
Ze trouwden meestal met fabrieksarbeiders, die van hun kant ook weinig kennis van huishoudzaken meebrachten.

Meisjes die vanaf de lagere school totdat ze moeder werden, het grootste gedeelte van hun tijd in muffe fabrieckslucht hadden doorgebracht, moesten ineens kinderen baren en voeden, eten koken en het huishouden regelen.
Geen wonder dat het dikwijls een grote puinhoop werd.
"Het gezinsleven der Helmondse fabrieksarbeiders was dan ook berucht om zijn verregaande slordigheid en verwaarlozing", volgens Henriëtte Roland-Holst, die hier meerdere malen is geweest; de Mathijsens bij Van Vlissingen waren familie van haar.
Van Vlissingen deed er als eerste wat aan.
Naast de fabrieksschool voor de jongens, waarmee ze in 1901 startten, was er een naaischool voor de jongere en een kookschool voor de oudere meisjes.
De naaischool was twee avonden in de week, van 6 tot 8 uur met drie ploegen van 12 meisjes.
De belangstelling was in het begin niet erg groot.
In 1909 veranderde dat, toen de firma besloot twee van de vier uren uit te betalen en de stof gratis ter beschikking te stellen. In de fabrieksschool was een aparte keuken, waar de kooklessen gegeven werden.
Deze lessen werden elke dinsdag gegeven aan twee groepen van acht fabrieksarbeidsters.
De les van 2½ uur werd gewoon doorbetaald.
Men behandelde de voedingsvoorwaarde van verschillende levensmiddelen, hoe een goed en goedkoop menu kon worden samengesteld, en daarna werd er een potje gekookt.
Voor de meeste jongens uit arbeidersgezinnen was het gewoon dat ze na hun eerste H. Communie van de lagere school werden afgehaald, of ze die nu afgemaakt hadden of niet, om in de fabriek of werkplaats een centje, (dikwijls was het niet meer dan een paar centen per dag) mee te verdienen.
Praktisch alle fabrieksarbeiders gingen met hun 12de of 13de jaar de fabriek in.
In de weverijen begonnen de jongens als hulpje van oudere wevers, meestal hun vader of een goede kennis, waarvan ze soms wat geld kregen; de fabrikanten betaalden meestal niets, de leerjongens kregen een opleiding die hen niets kostte.

Na een poos geoefend te hebben, kregen de jongere wevers de smallere stukken, die wat makkelijker zijn, te weven en konden wat verdienen.
De vlugge en voorzichtige jongens kregen werk aan de kalandermachine, waar de weefsels glad en glanzend worden gemaakt.
In 1901 werden bij de invoering van de leerplichtwet plaatselijke commissies tot wering van het schoolverzuim opgericht, die toe moesten zien op naleving van die wet.
De Helmondse commissie kreeg van de meeste fabrikanten gedaan, dat ze alleen kinderen zouden aannemen, die hun leerplicht hadden volbracht. Het hoofd van de school tekende daarvoor een bewijsje.
De gemeente werkte echter niet zo best mee. Alle kinderen van 12 t/m 16 jaar hadden om te kunnen werken een arbeidskaart nodig, De gemeente gaf deze kaart ook af aan kinderen, die niet zo'n leerplichtbewijs hadden.
Ook niet alle fabrikanten hielden zich er aan: de dekenweverij van Piet de Wit en de strohulzenfabriek, die later onder een andere naam (eigenaar) wel medewerking verleende, hadden er lak aan.
Maar ook veel ouders zagen veel liever centen op tafel dan schoolboeken, die centen hadden ze meestal hard nodig.
Sommige fabrieken namen dan ook op aandringen van ouders kinderen aan, andere, zoals de cacaofabriek, wilden geen personeel beneden de 14 jaar.
Economie was daar ook reden voor: de fa. Everts & v.d. Weijden had in 1892 alleen mannen in dienst, omdat die sneller en bekwamer waren en minder ongelukken maaktem.
Rond 1900 gingen veel jongens en meisjes naar Philips toe, in 1911 wordt er echter gemeld dat de pendel prakties over is en bijna alle Helmondse arbeiders in de stad zelf werken.
Het aantal jeugdige arbeidskrachten schommelt stevig, doordat de patroons in slappe tijden hen het eerste op de keien zette.

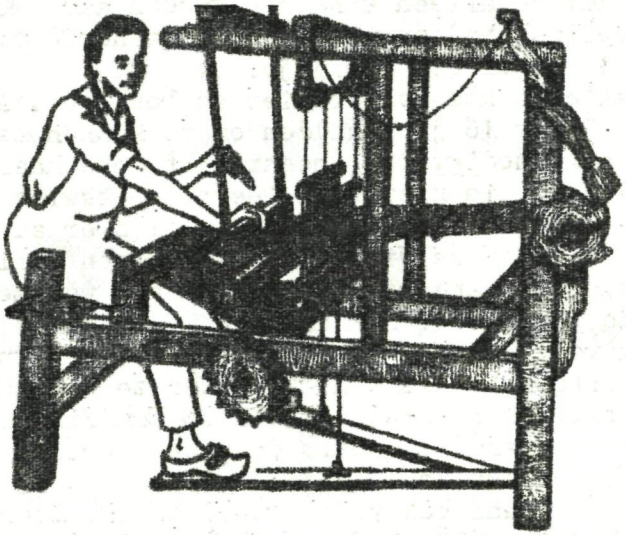

Hoofdstuk III

WERKTIJDEN

Voor ons,mensen van deze tijd, schijnt onze vrije tijd soms een groter probleem dan onze arbeidstijd.
Dat lag rond 1900 wel even anders: toen duurde een gewone werkdag elf tot dertien uur. Er moesten zes dagen in de week gewerkt worden.
's Zaterdags hield men wel dilwijls eerder op, in 1908 wordt gemeld dat in de bontweverijen dan om 4 uur gestopt werd, waarna nog een uurtje of wat gepoetst moest worden.
De vrije zaterdagmiddag wordt pas na 1910 wat algemener.
Vakantie en snipperdagen bestonden toen niet, wel lagen de fabrieken stil op de Katholieke feestdagen, met de kermis en vastenavond een hele week.
Het personeel bij Begemann kreeg in 1912 een dag vrij voor eigen huwelijk of dat van dochter of zoon, een halve dag voor militaire inspectie. Zo'n regeling was een zeldzaamheid.
Hoelang werd er in Helmond op het einde van de 19de eeuw gewerkt ?
De tijden in de weverijen liepen uiteen van 10½ tot 12½ uur, waarbij de schafttijd van 1½ à 2 uur niet is inbegrepen.
Een kleine weverij werkte 9 tot 10 uur per dag, wat voor die tijd erg kort is.
Rond 1910 was dat niet meer zo ongewoon; de gemiddelde arbeidstijd lag toen op 10 à 10½ uur.
's Morgens werd meestal om zeven uur begonnen en in één ruk tot twaalf uur doorgewerkt.
De middagpauze duurde tot één uur, waarna men verder ging tot zeven uur 's avonds.
Om 4 uur was er nog een kwartiertje schaft, later werd er ook 's morgens om 8 uur geschaft.
De machines bleven dan gewoon doordraaien, de arbeiders moesten de pauze maar onderling regelen.
De katoendrukkers bij Van Vlissingen vormden een elite

met hun goede verdiensten en uitzonderlijke werktijden: 's maandags van half negen tot 's middags vier, de andere dagen van half acht tot zes uur 's avonds, met 1½ uur middagpauze.
Het werk was zeer zwaar en gebeurde bij hoge temperaturen: de gemiddelde temperatuur in de handdrukkerij lag op 30° C., de verf zou anders uitlopen.
Een metaalschaver bij Begemann werkte van zeven tot twaalf en van een tot zeven, 's middags pauze van vier tot half vijf.
In drukke tijden was het normaal dat er 's avonds doorgewerkt werd.
In de kunstboterfabriek van Prinzen en Van Glabbeek hield men in de winter dikwijls pas om negen, tien, of op zijn laatst om elf uur 's avonds op, 's zomers was men echter vaak al om vier uur 's middags afgewerkt.
't Langst werd er wel in de draadfabrieken gewerkt.
De smid bij de Gebr. Van Thiel had een werkdag van 11½ à 12 uur, 's zaterdags twee uur korter.
Bij Everts & v.d. Weijden begon de afdeling schroefbouten al om half zeven, waarna zonder onderbreking tot twaalf uur gewerkt werd.
Om één uur begon men weer tot tien uur 's avonds, met een pauze van vier tot half vijf.
Alles bij elkaar dus zo'n veertien uur.
Het is niet verwonderlijk, dat een van de werklieden verklaarde dat men na zo'n werkdag "blij is dat men thuis is". De arbeiders moesten wel met lange werkdagen genoegen nemen, omdat de lonen zo ontzettend laag werden gehouden. "Minder werk en minder loon zouden de mensen niet wensen, omdat zij dan niet rond zouden komen; liever meer werken voor minder loon, maar dan toch niet van harte".
De patroon was van mening dat "de arbeiders graag zolang werkten, omdat zij dan des te meer verdienden".
Overwerk kwam bij de weverijen praktisch niet voor, integendeel, zij konden lang niet altijd hun personeel het hele jaar voldoende werk bieden.
In de draadindustrie kwam het vaker voor: dan hield men van zes tot twintig over zes pauze en werd er tot half tien 's avonds doorgewerkt.
Nacht-arbeid kwam zelden voor, alleen voor reparaties aan

machines, zodat het werkvolk overdag niet hoefde te wachten.
De geestelijk adviseur van de werkliedenvereniging konstateerde voortdurend "hemeltergende" zondagsarbeid bij de protestants-liberale firma's Van Vlissingen en Begemann.
Op zijn aandringen beloofden deze alleen in uitzonderlijke gevallen het nodige personeel op zondag te laten werken.
Het industriekapitalisme, dat in Nederland pas laat was ontstaan, maakte na het einde van de landbouwcrisis tot het uitbreken van de eerste wereldoorlog (± 1895 -1914) hier over het algemeen een bloeiperiode door.
In Helmond ging het de industrie ook niet slecht, waardoor de vakbeweging, die juist in die tijd opkwam, aan verbeteringen voor de arbeider, waaronder werktijdverkorting kon gaan denken.
In 1907 bijv. bereikte de metaalbewerkersbond "St. Eligius" met Everts & v.d. Weijden overeenstemming over een verkorting van de arbeidsdag van 11½ op 10½ uur, met behoud van vroeger loon. Begemann bracht in 1912 in overleg met de werklieden-bestuurders van het ziekenfonds, die tevens een soort fabrieksraad waren, de werkdag op 10 uur .
's Zaterdagsmiddags werd tot vier uur gewerkt, de fabriek betaalde door tot zes uur.
Ramaer was de eerste in Helmond geweest, die de vrije zaterdagmiddag invoerde.
De typografen, altijd voorop in de Nederlandse arbeidersbeweging, hadden in Helmond januari 1903 besloten hun vereniging om te zetten in een afdeling van de R.K. Typografenbond "St. Augustinus".
Al in maart van dat jaar werd er bij Van Moorsel & v.d. Boogaart, bij wijze van proef, een werktijd van 9½ uur ingevoerd, met behoud van het vroeger loon.
Bij Frans Wolters kwam er een werktijdverkorting van een half uur, ook met behoud van vroeger loon.
In 1907 kwam er zelfs een arbeidskontrakt tot stand bij Van Moorsel & v.d. Boogaard.
Het gemeentelijk werkliedengilde "St. Leonardus" kwam

in 1913 met het gemeentebestuur een reglement overeen; de maximale arbeidsdag mocht niet meer bedragen dan 10 uur, per week werkte men hooguit 58 uur.
Bovendien had de werkman recht op 10 vakantiedagen per jaar.
Bij het gemeente-bestuur kwamen nogal wat klachten van gemeente-personeel binnen, vooral over lange werktijden.
In een brief uit 1902 klagen de agenten: "dat zij slechts over tien vrije dagen per jaar mogen beschikken, nooit een enkele vrije zondag hebben en per dag ongeveer twaalf uur dienst moeten doen.
De klacht heeft waarschijnlijk niet veel geholpen, want in een brief uit 1914 staat: "dat ze gedurende 14 dagen 167 diensturen hadden, en dan pas één vrije dag".
De stokers van de gemeentelijke gasfabriek moesten in 1911 13 dagen achtereen werken, waarna ze dan één dag vrij hadden.

Hoofdstuk IV

LONEN

Welvaart en voorspoed waren vrij onbekende zaken in de Helmondse arbeidersgezinnen.
Ondanks de lange werktijden waren de verdiensten gering en voor veel gezinnen was het armoe lijden.
Bijna elk jaar heerstte er bovendien seizoenwerkloosheid in de weverijen, meestal 's zomers, en ook de metaalnijverheid kende zeer slappe periodes.
De arbeidsdag werd dan ingekort of er werd maar enkele dagen per week gewerkt.
Zo lezen we b.v. in de krant van 1906 dat eind augustus elf wevers naar Duitsland zijn vertrokken om daar werk te zoeken, wat er in Helmond niet was.
En de meisjes op de fabriek, die vroeger vijf tot zes gulden verdienden, "hebben nu maar vier dagen in de week te werken".
De vele katholieke feestdagen betekenden verplicht loon missen. Zo staat in een brief van de gemeentewerklieden-

bond aan het gemeentebestuur (1905) dat "vooral wanneer er een of meer Heiligendagen in de week komen het loon bepaald ontoereikend is".
1) Begemann besloot in 1911, in overleg met de fabrieksraad, de heilige-dagen uit te betalen.
2) In geval van ontslag of faillissement van de fabriek kwam de arbeider zonder verdienste te zitten, was hij ziek, dan scheelde hem dat meestal flink in loon.
Werd hij te oud om nog te kunnen werken, dan was hij aangewezen op zijn kinderen of het armbestuur.
Sommige arbeiders in Helmond hadden een klein lapje grond, waar ze wat aardappelen of groenten op konden verbouwen, of een paar kippen, 'n geit of varken hielden.
Hierop konden ze wat terugvallen in slechte tijden, maar het waren er maar enkelen, die een wat groter stukje grond hadden.
Een paar spoorwegarbeiders hadden wat land in pacht.
3) De wevers werkten op stukloon, d.w.z. de fabrikant betaalde wever per geweven stuk en niet een vast uurloon.
Dit was erg nadelig voor de laatste; bij koude was het garen erg stroef, sommige weefgetouwen vertoonden ernstige mankementen, de draad was soms erg slecht en knapte daardoor voortdurend, dikwijls moest de wever lang wachten op draad of een reparatie.
Zo wordt het voorbeeld verteld dat een wever op een reparatie van een spoel van 11 uur 's morgens tot kwart over zes had moeten wachten.
4) De wevers waren bovendien erg afhankelijk van de gunst van de baas of meesterknecht, die de stukken verdeelden.
Om niet benadeeld te worden, moest die "gelijmd" worden met enkele borreltjes of zo.
Veel meesterknechts hielden een café, die dan door de wevers geregeld bezocht werd.
Er waren erbij, die er misbruik van maakten, sommige fabrikanten lieten erg veel aan de meesterknecht over en controleerden hem praktisch niet.
Herhaaldelijk lees je in de krant dat er bij een of andere meesterknecht de ruiten waren ingegooit, of dat enkele arbeiders hem te lijf waren gegaan.

5) Al met al kon het weekloon van de wever dus nogal schommelen.
In 1892 verdiende een goede wever F. 6,- tot F. 7,50 per week.
Loonstijgingen waren er toen bijna niet: in 1905 wordt van een wever, die f. 7,- in de week verdient, gezegd: "zo'n wever hoeft volstrekt niet onder de minsten gerekend te worden.
6) Bij één weverij staat in 1892 vermeld dat 's zomers twee tot drie gulden minder verdiend werd.
Dat was waarschijnlijk vanwege seizoen-werk loosheid.
Blauw-wevers verdienden toen een vast loon van 90 cent per dag, de handdrukkers bij Van Vlissingen haalden wel tien tot vijftien gulden, soms nog meer, per week.
Bij Begemann staat een uurloon van zestien cent vermeld, bij Everts en v.d. Weijden een weekloon van acht à tien gulden.
De draadtrekkers bij de Gebr. van Thiel kregen f. 6,20 per week, de smeden f. 9,42.
Op de margarinefabriek van Prinzen & v. Glabbeek beurde een gewone arbeider f. 1.05 per dag, de ladingmeester twaalf gulden in de week.
7) De verdiensten van arbeiders met vak-kennis zoals smeden, machinisten en handdrukkers, lagen hoger dan voor gewone arbeiders.
De tweede machinist van de stroohulzen- en papierfabriek b.v. verdiende in 1901 twaalf gulden in de week, zeker niet slecht voor die tijd.
8) De lonen waren in Brabant laag vergeleken met Holland, maar daar was het leven ook duurder.
Toen in 1905 de margarinefabriek van Prinzen & van Glabbeek naar Rotterdam werd overgeplaatst, konden de arbeiders mee.
Het loon lag daar, volgens de direktie, 60% hoger.
9) De verdiensten van de Helmondse steenhouwers lagen duidelijk lager dan die van collega's in Holland.
10) Staat I: normale uurlonen van volleerde steenhouwers (in centen)

	vóór	na	de invoering van de steenhouwers-wet (1912)
Helmond	19 à 23	21 à 25	
Tilburg	20	25	
Breda	20	25	
Rotterdam	28	33	
Den Haag	28 à 30	31 à 33	

Wat kon men zoal doen met ± f. 7,- , een normaal weekloon, rond 1905 ?
Jan de Wever, schuilnaam voor een zekere Andries van Stiphout, rekent ons de uitgaven van een gezin met vijf kinderen eens voor, in zijn beroemde rubriek :
Het nieuws van de week.

Huishuur	f.	1,15	(gemiddelde normale huur)
Vuur / licht	-	1,00	
Textiel / klompen	-	1,00	
Ziekenfonds / verzekering	-	0.16	
Zondagsgeld	-	0.15	
Begrafenisfonds	-	0.08	
Zeep / soda	-	0.12	
Rest o.a. schoolgeld en zondags geld kinderen	-	0.16	
	f.	3.82	per week

En dan moest er natuurlijk ook nog gegeten worden.
Daar bleef dan bij een loon van f. 7,-- ongeveer 6½ ct. per dag voor ieder persoon over.
11) Om een beetje een indruk te geven, hoe duur het toen ongeveer was, vermelden we enkele prijzen van levensmiddelen, uit advertenties in de krant (1905).

Witte bonen	f. 0.16	per liter
Bruine bonen	- 0.13	"
Erwten	- 0.12	"
Goudse kaas	- 0.30 à 0.45	per pond
volle zoete melk	- 0.08	per liter
karnemelk	0.025	"
drieponds brood	- 0.22	

De werkliedenvereniging klaagde in 1903 dat de broden dikwijls te weinig wogen.
12) De gezondheids-commissie konstateerde in 1912 nog hetzelfde, en ook bemerkte zij dat verdunde melk tegen veel te hoge prijs aan de arbeiders geleverd werd.
13) Of er regelmatige prijs-stijgingen waren, heb ik niet kunnen achterhalen.
Wel gingen in 1907 de vleesprijzen, door een besluit van de vereniging Helmondse slagers, met 2½ ct. per pond omhoog, en nam na 1910 het vleesverbruik zeer sterk af, vanwege deze sterke prijsstijging.

Hoofdstuk 5

DE WERKOMSTANDIGHEDEN

Toen in 1890 in ons land een arbeidsinspectie werd ingesteld, die o.a. moest toezien op de werkomstandigheden in de fabrieken en werkplaatsen, bleek dat geen overbodige luxe te zijn.
Er was nogal eens wat mis: slecht of gewoonweg geen drinkwater, stinkende w.c. 's, soms geen of te weinig w.c. 's, vochtige, slecht verlichte, slecht geventileerde werklokalen waar veel te veel mensen bijeengepakt zaten, vries- of tropische temperaturen, waaraan de arbeiders waren blootgesteld enz.
De arbeidsinspectie zorgde verder voor de naleving van de Arbeidswet, waarin de arbeid van vrouwen en jeugdige personen tot en met zestien jaar werd geregeld, en van de Veiligheidswet m.b.t. de inrichting van fabrieken en werkplaatsen waarin zij bepaalde veiligheidseisen stelden.
Bijna alle overtredingen tegen de arbeidswet in onze streek staan op naam van konfektie-ateliers, waar grove wantoestanden voorkwamen: meisjes en vrouwen zaten hier in bedompte, dikwijls veel te kleine vertrekken zeer laat in de avond tegen schandalig lage lonen te

werken.
Tegenwoordig is het normaal dat een fabriek zorgt voor voldoende wasruimte's en douche 's, een ruim schaftlokaal enz.
In die tijd waren dat zaken, waaraan de meeste fabrikanten niet dachten of wilden denken, ook al vanwege de kosten.
De gezondheid van de arbeider ging lang niet alle fabrikanten ter harte.
In 1895 b.v. maakten de meeste fabrieken geen gebruik van de mogelijkheid hun werklieden gratis te laten inenten, i.v.m. de pokken-epidemie die toen in Helmond heerstte.
De riolering van de margarinefabriek van Prinzen & van Glabbeek was ondoelmatig, waardoor er gisting en rotting ontstond.
Vervuiling en stank waren merkbaar voor de woonhuizen in de buurt.
In 1906 nog moest de metaalbewerkersbond de gezondheidscommissie wijzen op het zeer slechte drinkwater dat in de fabriek voor de werklieden beschikbaar werd gesteld.
De hoofdinspecteur van de Arbeid wist voor verbetering te zorgen.
We horen natuurlijk ook wel positieve geluiden: zo wordt de wasinrichting van de cacaofabriek uitstekend genoemd.
Beveiliging tegen dampen en gassen liet nogal eens te wensen over: in de draadnagelfabrieken b.v. werd, om het ijzerdraad schoon te "bijten", verdund zwavelzuur gebruikt.
Dat zwavelzuur bevatte o.a. arsenik, waardoor zeer schadelijk arseenwaterstof in het werkvertrek kon ontstaan.
Pas in 1907 werd in een klinknagelfabriek een mechanische inrichting aangebracht om de schadelijke gassen weg te zuigen.
Door de inademing van allerlei schadelijke dampen kwamen bij de ververs veel beroeps-ziektes voor, voornamelijk longaandoeningen.

Het werken met garens en vezels bracht natuurlijk een hele hoop stof met zich mee, vooral in de wolspinnerijen. Van Vlissingen beschikte over een uitstekende inrichting om stof te verwijderen.
Ook in de draadfabrieken kwam stof voor, n.l. bij het slijpen.
In 1908 werd in een spijker- en draadnagelfabriek een vorm van natslijpen geïntroduceerd, waarbij het fijne slijpstof door het water geabsorbeerd werd.
Frisse lucht en voldoende licht waren er lang niet altijd. In de ververijen hing dikwijls zo'n dichte damp, dat de machineriën en ramen in de omgeving bijna onzichtbaar waren.
Bij Carp werd hiervoor in 1906 een ontnevelingsinstallatie geplaatst, die met goed resultaat werkte.
In 1914 werd er ook een geplaatst in de ververij van de dekenfabriek, maar algemeen waren ze toen zeker niet.
Bij Ramaer en bij Kaulen werden in 1906 luchtverversingsinstallaties in gebruik genomen, die ervoor zorgden dat de lucht niet te droog werd.
In de spinnerijen liet de verlichting dikwijls te wensen over, in 1908 bericht de arbeidsinspectie echter: "het gewone gasgloeilicht is veelal vervangen door hangend gloeilicht, hetgeen als een grote verbetering beschouwd kan worden".
In 1911 moest er tegen de directeur van de stroohulzen- en papierfabriek procesverbaal opgemaakt worden wegens "orgerlijk gebrek" aan voldoende daglichttoetreding en verwarming.
De handdrukkers en de meisjes, die in de weverijen tussen het spanraam zaten, waren daarentegen voortdurend aan een hoge temperatuur blootgesteld.
Dikwijls was de beveiliging van de machines en het werkvolk onvoldoende.

Door G. v. Hooff

wordt vervolgd.

WIST U DAT.....

- het eerste reglement, dat tegen brandgevaar werd uitgevaardigd, dateert van 11 april 1663.

- eerst in 1737 door de stad een brandspuit werd aangeschaft.

- de gasfabriek in het jaar 1862 door de gemeente werd opgericht

- het oudste bekende dokument, waarin de naam Helmond voorkomt, dateert van 13 augustus 1108

- de St. Josephkerk de vierde parochiekerk is na de Lambertus, H. Hart en de O.L. Vrouw.

- de Openbare Leeszaal "St. Augustinus" gevestigd is geweest in het gebouw, kerkstraat 13, en werd opgericht in 1913.

- in het Noord-Oostelijk stads-gedeelte in 1940 de bouw van de St. Leonardus met pastorie en school voltooid werd, waarmede een belangrijk gedeelte van het nieuwe parochie-centrum tot stand kwam.

- in 1805 de huizen in Helmond genummerd werden.

- vroeger de voornaamste processie te Helmond gehouden werd op Pinkster-dinsdag

- er geen Wethouder de Witstraat is

- het Helmonds Muziekcorps in 1973 haar 90 jarig bestaan vierde.

Uit de oude doos.

Bakker van de Looveren, op de Steenweg, waar nu foto v.d. Broek gevestigd is, was een bekend type in de stad. Langs zijn huis liep een gang.

Het gebeurde vaak dat een boerin uit de omgeving daar geregeld in schoot om er het hare te doen.

Zo gebeurde het eens dat zij er wat neerdraaide, wat de bakker gemerkt had. Hij gelastte haar dan ook het mede te nemen in haar klepkorf.

Onder hevig protest gebeurde het uiteindelijk.

Bij de brug stond gewoonlijk een agent van politie, bijgenaamd het stijfselblokje.

Bakker v.d. Looveren fluisterde hem in de oren dat een boerin met klepkorf, verboden goederen bij haar had. (het was in de tijd 1914-1918)

De agent beveelde haar de korf te openen, wat zij natuurlijk weigerde.

Hij gelastte het in naam der wet en greep meteen in de korf, met het gevolg dat hij in wat zachts greep.

Het verhaal wil dan verder dat hij zijn hand afsloeg, maar daarbij de brugleuning raakte, en van pijn zijn vingers in de mond stak.